

EGY VÁRMEGYEI HIVATALNOK
AZ 1917-ES OROSZORSZÁGI FORRADALMAKRÓL,
AVAGY ESZKÖZÖK AZ ELIGAZODÁSHOZ
A VILÁGTÖRTÉNELEMBEN

VÖRÖS BOLDIZSÁR

A COUNTY OFFICIAL ON THE RUSSIAN REVOLUTIONS OF 1917,
OR TOOLS FOR SELF-ORIENTATION IN WORLD HISTORY

János József Lowetinszky (1866–1935), a low-ranking official living at Budapest, kept two diaries during World War I: in the first, he documented the events of his private life, in the second, he put to writing the historical events of his own age. In his notes for the years 1917–1918 he regularly dealt with the revolutions in Russia. The diary offers valuable insight into how a person, outside the circles of the political and scientific elite, but entertaining great interest in the events of his age, tries to obtain informations about them, as well as to understand and document them.

Keywords: Hungary, World War I, Russian Revolutions, diary, historical approach

Az, hogy egy-egy jelentős múltbeli eseményre miként reagáltak a kortársak, többféle forrásból is megismerhető: így például politikai nyilatkozatokból, újságcikkekből, magánlevelekből, naplókából – ez utóbbiak között különösen érdekesnek számít egy olyan feljegyzéssorozat, amelyben írója kifejezetten az első világháború időszakának történelmi eseményeit örökítette meg, olykor értékelve is azokat. A naplóról, Lowetinszky János József 1866-ban született Pesten, itt is nőtt fel. 1912 és 1920 között Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyénél dolgozott kishivatalnokként: díjnokként, majd kinevezett iroda-segédtsitzként, 1935-ben halt meg. Világ szemléletéről összefoglalóan Balogh János Mátyás azt írta, hogy magyar identitása (noha nem léteztek magyar felmenői, szülei cseh–morva származásúak voltak) mellett, egy lengyel származású ükapa révén lengyel identitása is volt. Az osztrákokról és általában a szlávokról – bécsi és morvaországi rokonsága ellenére – nem volt jó vélemény, mint ahogyan a zsidókról sem. Lowetinszky római katolikus, hosszú ideig függetlenségi párti volt, aki az 1920-as évek elején ezt írta önmagáról: „Nagy sovíniszta voltam, de a háborús és utána következő, különösen az utána következő évek kiábrándítottak.”¹

Vörös Boldizsár, a történelemtudomány kandidátusa, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet.

¹ Lásd Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (Budapest), Budapest Gyűjtemény (= FSzEK BpGy) B 0910/209. Juven-tus ventus. 19. Lowetinszky János Józsefről lásd pl. Balogh János Mátyás: *Švejk-jegyzetek*. Lásd magyar-

Naplóit évtizedeken keresztül vezette, hosszú időn át párhuzamosan két sorozatot is: az egyikben magánéletének eseményeit, a másikban a világtörténelem aktuális mozzanatait örökítette meg² – ilyen feljegyzéseket készített az első világháború során is. E tevékenységéről 1917. április 18-ai dátummal azt írta, hogy „szép munka és hatalmas emléke a háborúnak, de roppant türelmet és lelkiismeretességet követel és igen leköti az időmet”,³ 1918 elején pedig a következőket: „oly részletesen vezetem a világ eseményeit, amennyire a hírszolgálat csak engedi s amennyire az figyelmemet el nem kerüli, pedig hát lehető lelkismeretesen veszem a dolgot, annyira, hogy már bele is untam, de hát elhatároztam, hogy végigírom már ezt a dolgot, mert hát ennél nevezetesebb események aligha torlódhatnak össze életemben”.⁴ A naplói ró lelkiismeretessége minden bizonnyal összefüggött azzal, hogy milyen jövőt szánt a feljegyzéseinek. Erről 1917. június 7-nél ezeket vetette papírra: „hátha néhány évtized múlva jó forrás lesz az utódoknak s akkor látják, mennyit hazudtak nekünk mai nehéz napjainkban összevissza”.⁵ Lowetinszky e kijelentései jól mutatják, hogy tisztában volt a korabeli hírek problematikusságával, a háborús propaganda torzításaival. Néhány hónappal később, 1918. március 8-nál is azt állította világtörténelmi tárgyú feljegyzéseinek sorozatáról, hogy „az utódok okulhatnak majd belőle, különösen, ha hozzáértő ember kezébe kerülne”.⁶ Ám a hivatalnok nem csak az utókornak szánta írásait: 1917. április 18-ai dátumnál azt örökítette meg, hogy egy ismerősének szemelvényeket olvasott fel belőlük.⁷ Ugyanez év szeptember 17-nél pedig arról számolt be, hogy ő maga olvasgatta korábbi szövegeit: „a régi naplóimban böngészgettem, felelevenítve sok, már rég feledésbe ment alakot lelki szemim s memóriám előtt”.⁸

A történelem eseményeivel kapcsolatos információinak forrásai minden bizonnyal elsősorban a korabeli budapesti újságok voltak (főleg a 19–20. század fordulójától fokozatosan erősödő függetlenségi ellenzéki irányba forduló *Pesti Hírlap*),⁹ ismereteinek egy

svejkjegyzetek.blog.hu/2009/01/11/lowetinszky_janos_jozsef (legutóbbi megtekintés: 2017. július 14.); Uő: Kisemberek kishitelei a 19. század végi Budapesten. *Aetas* 25 (2010) 2. sz. 123–124.; Uő: Lowetinszky háborúja (Budapest, 1914). In: *Budapesti hétköznapiak 1914. A Nagy Háború hátszínjének életképei*. Bp., 2015. 102. A korabeli szövegeket a mai helyesírással közlöm, a kurzíválások az idézetekben az eredeti kiemeléseknek felelnek meg.

² A Lowetinszky-naplóköteteket lásd FSzEK BpGy B 0910/209. A naplót több munkámhoz is felhasználtam, lásd pl. Vörös Boldizsár: Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben. *Budapesti Negyed* 8 (2000) 3–4. sz. 168–170.

³ FSzEK BpGy B 0910/209. 1916–17. [1917.] április 18. sz. n.

⁴ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918. Az 1918. évi január hó 1-jén a politikai konstelláció. sz. n.

⁵ FSzEK BpGy B 0910/209. 1916–17. [1917.] június 7. sz. n. Vö. ugyanakkor FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. június 12. sz. n.

⁶ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19. [1918.] március 8. sz. n., lásd még FSzEK BpGy B 0910/209. 1918. január 27. sz. n.; FSzEK BpGy B 0910/209. 1918–19. [1918.] október 30. sz. n.

⁷ FSzEK BpGy B 0910/209. 1916–17. [1917.] április 18. sz. n.

⁸ Uo. [1917.] szeptember 17. sz. n. Lásd még Balogh János Mátyás: Fél évszázad „szerelmi dolgai”. Egy altiszti altest önképe és statisztikája. *Aetas* 23 (2008) 3. sz. 101–104.

⁹ Balogh: Lowetinszky háborúja, 104. A *Pesti Hírlap*ról lásd pl. Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Bp., 2016. 278–280., 311., 318.

részét pedig könyvek olvasása révén szerezte. Az 1920-as évek elején ezt állította önmagáról: „Gyermekkorom óta fő szórakozásom a könyv volt, ma is az.”¹⁰

Az első világháború történetének különféle mozzanatait tárgyaló naplósorozatban, az 1917. március 13-ai dátumnál, az első, tehát a legfontosabbnak számító hírcsoportban – egyebek mellett – a következőket lehet olvasni: „Pétervárott az éhínség miatt nagy zavargások voltak (na, majd nálunk is lesz még), a katonaság parancsot kapott fegyverei használatára, a rendőrséget gépfegyverekkel szerelték fel, 3-400 embert lőttek agyon, a zavargások oly méretűek mint anno 1905. Elrendelték a szigorított ostromállapotot Péterváron, Moszkvában és Odeszában. [...] A dumában, illetve a birodalmi tanácsban interpellálnak, hogy Szibériában a gabona ott rohadt az állomásokon, míg emide a vasút nem képes szállítani, a képviselők szerint, ha ez így megy, akkor a háború Oroszországnak katasztrófájával fenyeget. Forradalomtól tartanak.”¹¹ Március 15-ei bejegyzéseiben az is áll, hogy az oroszországi „zavargások oka nem csupán élelmiszerhiány, hanem a háború elleni elkeseredés is”.¹² A következő napnál a pétervári események ismét az első helyre kerültek, fontosságukat a naplói író azzal is jelezte, hogy az azokat ismertető mondatokat aláhúzta: „III/16. A »Pétervári Távirati Ügynökség« hivatalos híre szerint Pétervárott kitört a forradalom, a дума 12 tagjából álló végrehajtó bizottság vette kezébe a hatalmat, az összes minisztereket fogságba vetették, a főváros 30 000 főnyi helyőrsége csatlakozott a forradalomhoz. [...] Na, ha Isten segítségével így állnak a dolgok és így is fejlődnek tovább, akkor azt hiszem, a muszikkal hamarosan meglesz a béke s akkor csúnyán járnak az olaszok és franciák. Feltételezem a ravasz oroszokról, hogy ez kicsinált dolog, a cár és uszálya le volt kötelezve az antantnak, kötötték őket a kölcsönkapott milliárdok, amelyek szétfoszlottak, több pénzt nem kaptak, s ha igen, úgy a körmükre néztek, pár millió ember odaveszett, éhínség fenyeget, bátyuska eljátszatott egy kis hivatalos forradalmasdit, a forradalmi kormány lekötvé nincsen s ezzel szabadulnak a további obligóból és ami a fő, a háborútól.”¹³ Az oroszországi forradalommal foglalkozó március 17-ei szövegében Lowetinszky az új kormányt „szép kis banda”-ként értékelte, a külügyminiszteréről pedig így írt: „Miljukov a legveszedelmesebb köztük reánk nézve, önálló cseh királyságot és független horvát királyságot akar, azonkívül a Dardanellákat és Konstantinápolyt.”¹⁴ A politikus megnyilatkozásaival a naplói író rendszeresen foglalkozott is a következő hetekben készített feljegyzéseiben.¹⁵ Március 18-nál viszont azt kellett rögzítenie, hogy „furcsa ez az oroszországi bonyodalom,

¹⁰ FSzEK BpGy B 0910/209. Juventus ventus. 19.

¹¹ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. március 13. sz. n.

¹² Uo. 1917. március 15. sz. n.

¹³ Uo. 1917. március 16. sz. n. Az oroszországi forradalom hírére Lowetinszky a saját életének mozzanatait megörökítő naplójában is a béke lehetőségének említése volt a legfontosabb reakció: „a bulvárlapok ordítják az orosz forradalmat, hogy a cár lemondott stb., bár igaz volna, végét lehetne vetni a háborúnak”. FSzEK BpGy B 0910/209. 1916–17. [1917.] március 16. sz. n. Vö. FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. március 14. sz. n., március 24. sz. n.

¹⁴ Uo. 1917. március 17. sz. n.

¹⁵ Lásd uo. 1917. március 28. sz. n., április 1. sz. n., április 7. sz. n., április 10. sz. n., április 21. sz. n., április 28. sz. n., május 5. sz. n.

egymással ellenkező hírek száguldanak végig”.¹⁶ A továbbiakban e problémát, illetve az ottani helyzet bonyolultságát többször is említette.¹⁷ Április 29-ei bejegyzésében a hivatalnok ezt állította az orosz birodalomról: „Hát inog az agyagkolosszus, utoléri minden világbirodalom átka, szétbomlik úgy, mint annakidején Bizánc, Róma és a német császárság, hogy új alakulatoknak adjon helyet s az élet processzusa szerint így van ez jól.”¹⁸ E folyamat foglalkoztatta Lowetinszkyt, aki naplójában nemegyszer írt is róla.¹⁹ A július 27-ei dátumnál ekként mutatta be az ottani helyzetet: „Oroszországban általánossá vált az anarchia. [...] Kerenszkij formális rémuralmat teremtett, Pétervár óriási kozáktáborhoz hasonlít, mindenfelé tüzéség és géppuskák.” Ennek részletekbe menő leírása után pedig így összegzett: „hát így fest a »szabad« Oroszország képe, hiába, minden akció reakciót szül”.²⁰ Majd augusztus 11-ei bejegyzésében azt állította, hogy az oroszok „visszatérnek lépésről lépésre a régi rendszerhez”,²¹ sőt az augusztus 23-ában már a forradalmi átalakulás egészét kérdőjelezte meg: „A hadügyminisztert és belügyminisztert meghatalmazták széles körű jogokkal, hogy mindenkit letartóztathatnak, aki nekik gyanús. Hm, hát akkor bátyuska mit vétett, hogy elcsapták, az sem kormányzott külön eszközökkel, minek akkor ez a nagy változásos rumli?”²²

A november 7-ei hatalomátvétellel, az ahhoz kapcsolódó eseményekkel Lowetinszky november 9-ei feljegyzéseiben foglalkozott részletesen. Fontosságukat számára jól mutatja, hogy e napnál a hírek között az első helyre kerültek és meglehetősen hosszú, körülbelül egy oldal terjedelmű szövegben tárgyalta azokat: „XI/9. Oroszország tovább jutott a bomlás szélén és úgy látszik, a németek zsoldosai, Leninnel élükön leverték az angol kreatúrákat, Kerenszkijel az élükön, s most azután diadalmi mámorban felhívásokat intéznek a néphez és a katonákhoz, hja, hodie mihi, cras tibi [ma nekem, holnap neked]. Szikratávíró-állomásunk felfogta a munkástanács felhívásának szó szerinti szövegét, melynek főbb pontjai: a.) a demokrata béke azonnali felajánlása, b.) a nagybirtokosok földjének átadása a parasztoknak, c.) a hatalom átadása a tanácsoknak és az alkotmányozó gyűlés azonnali egybehívása.” A naplóról ismertetett több intézkedést, majd ekként összegzett: „A proklamáció abban kulminál, hogy a népnek békét, kenyeret és népjogokat akar adatni és ez a helyes.” A hivatalnok több olyan mozzanatot említett, amelyek az új hatalmat erősítik és így írt: „Hát ez bizony nagyszerű torlódása az eseményeknek, azt hiszem, ha az olaszt

¹⁶ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. március 18. sz. n.

¹⁷ Lásd uo. 1917. március 20. sz. n., március 21. sz. n., március 22. sz. n., március 28. sz. n., június 6. sz. n., június 10. sz. n., november 13. sz. n.; FSzEK BpGy B 0910/209. 1918. január 22. sz. n.

¹⁸ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. április 29. sz. n.

¹⁹ Lásd már uo. 1917. március 27. sz. n.: „Esztlend önkormányzatát előkészítik, a lettek, ukrainaiak, Turkesztán és Buhara is követelőznek, gondolom [!], bomladoxni fog ez a kolosszus”. Uo. 1917. április 14. sz. n., továbbá június 10. sz. n. (lásd a 38. sz. jegyzetet és a hozzá kapcsolódó főszovegrészt), július 28. sz. n., augusztus 24. sz. n., november 9. sz. n. (lásd a 23. sz. jegyzetet és a hozzá kapcsolódó főszovegrészt), december 14. sz. n.; FSzEK BpGy B 0910/209. 1918. február 5. sz. n. (lásd a 25. sz. jegyzetet és a hozzá kapcsolódó főszovegrészt).

²⁰ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. július 27. sz. n.

²¹ Uo. 1917. augusztus 11. sz. n.

²² Uo. 1917. augusztus 23. sz. n.

sikerül leverni, úgy az antant csúfosan megbukott és kudarcot vallott.”²³ A következő hónapok során Lowetinszky feljegyzéseiben rendszeresen foglalkozott a béketárgyalásokkal: ezek jelentőségét számára jól jelzi, hogy többször első hírként rögzítette azokat az adott napnál, nemegyszer pedig aláhúzásos mondatokkal.²⁴ A folyamat elhúzódása azonban gyanakvást ébresztett a naplóróban, aki, immár az 1918. eleji szovjet-oroszországi belpolitikai fejleményekről szerzett információinak birtokában is, 1918. február 5-nél ekként fogalmazott: „A bolsevikiek és Trockij működése gyanús nekem, nem-e az a célja ennek a hosszú huzavonának, hogy időt akarnak nyerni és ez alatt a dezorganizált hadsereget reorganizálni s talán Amerika és Japánon át kapott felszereléssel lábra állítani és azután tavasszal bennünket hátba támadni, ki tud az elmékbe belátni? Trockij ugat az ukránok ellen, a központi hatalmak meg a széthulló Oroszország minden egyes jelentkező felét önálló állam gyanánt fogadják, s azt hiszem, ezeket a népeket titokban uszítják is, úgy, hogy a bolsevikiek egyszerre körül lesznek véve egy önálló s békére vágyó nemzetek gyűrűjétől, amelyek végül rövidesen elbánnak majd az okvetetlenkedőkkel. A rada delegátusai tiltakoznak Trockij ama inszINUÁCIÓJA ellen, hogy Ukrajna csak az oroszok fennhatósága alatt köthetnek békét [így!], szemükre vetik Trockijnak [így!], hogy elnyomják a sajtót, szétkergetik a politikai gyűléseket, fogságba vetnek és agyonlövetnek politikusokat stb., hm, hisz ezek cárabbak a cárnál.”²⁵ Az idézett szövegek szerint Lowetinszky 1917 augusztusában úgy ítélte meg: az oroszországi új rendszer vezetői ugyanolyan hatalmi eszközökkel kormányoznak, mint a cár, 1918 februárjában pedig már arra a következtetésre jutott, hogy a bolsevikok önkényuralmi módszerei még a cárizmuséinál is könyörtelenebbek. A hivatalnok a szovjet-oroszországi viszonyokról a későbbiekben is írt, nemegyszer határozottan bírálva, elítélve a diktatúra különféle jelenségeit.²⁶ A február 5-ei naplóbegyegyzésében olvasható összevetéshez hasonló megállapítást fogalmazott meg 1918. szeptember 22-nél: „Oroszországban tömeges kivégzések folynak. A Putyilov-gyár 100 mérnökét a rögtönítélő bíróság agyonlövötte. A Néva agyonlőtt tiszték holttestét veti a partra. A gyanús embereket csoportosan viszik kivégezni a Péter és Pál erődbe. Itt is beigazolódott hát, »es kommt selten was besserer nach« [ritkán következik valami jobb], a cári kormány után a terror.”²⁷

²³ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. november 9. sz. n.

²⁴ Lásd pl. uo. 1917. november 23. sz. n., december 2. sz. n., december 25. sz. n., december 27. sz. n.; FSzEK BpGy B 0910/209. 1918. január 17. sz. n., február 5. sz. n. (lásd a 25. sz. jegyzetet és a hozzá kapcsolódó főszövegrészt), február 10. sz. n., március 5. sz. n.

²⁵ Uo. 1918. február 5. sz. n. A szövegben Trockij különösen negatívan értékelését mutatja vele kapcsolatban az „ugat” ige használata: ezáltal ugyanis a naplóró dehumanizálta, állatként jelenítette meg a politikust. Vö. Kunt Gergely: Az ellenség teste. A vizuális degradálás eszközei első világháborús képeslapokon. *A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője* 12 (2011) 227–242. Korábban Lowetinszky elismerően írt Trockijról, lásd FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. november 29. sz. n., december 25. sz. n. Vö. *Így látták a kortársak. Magyar írók, költők, publicisták a Nagy Októbertől. 1917–1919.* Összeáll., az összekötő szöveget írta: Remete László. Bp., 1977. [2. átd., bőv. kiad.] 332., 338., 367., 370.

²⁶ Lásd pl. FSzEK BpGy B 0910/209. 1918. április 2. sz. n., május 28. sz. n. (lásd a 46. sz. jegyzetet és a hozzá kapcsolódó főszövegrészt).

²⁷ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918. szeptember 22. sz. n.

Lowetinszky az 1917–1918-as oroszországi eseményekkel kapcsolatos információit minden bizonnyal elsősorban a budapesti újságokból szerezte. Az 1917. március 14-ei naplóbejegyzésében a „lapjaink egyébről sem darálnak” szavai²⁸ azt jelzik: előfordulhatott, hogy több újságot is felhasznált a tájékozódásnál. Egyes naplórészleteinél pedig feltételezhető, hogy korabeli sajtótermékek (esetleg éppen az általa különösen szeretett *Pesti Hírlap*) cikkeiből származnak azok legfontosabb tartalmi-gondolati elemei. Így például az 1917. június 26-ai dátumnál a következő olvasható: „Oroszországban a jövedelmek és vagyonokat adóztatják meg erősen, majd nálunk is bekövetkezik.”²⁹ E bejegyzésnek két szöveg is szolgálhatott forrásként a *Pesti Hírlap* 1917. június 26-ai számából. A *Jövedelmek és vagyonok megadóztatása Oroszországban* címmel ugyanis a következő tudósítás jelent meg a napilapban: „A pénzügyminisztérium törvényjavaslatokat terjesztett az ideiglenes kormány elé a 400 000 rubelen felül való jövedelmek progresszív adójának 30 százalékgig való emelése és a hadi nyereségek 70-90 százalékos adójának behozatala iránt.”³⁰ Ennek a hírnak a magyar viszonyokkal történő összekapcsolását a hivatalnoknál elősegíthette, hogy ugyanebben a lapszámban látott napvilágot a beszámoló a magyar képviselőház 1917. június 25-ei üléséről, amelyen Gratz Gusztáv pénzügyminiszter többek között ezeket mondta: „Az adózást új alapokra kell fektetni, mert tekintetbe kell venni a gazdasági eltolódásokat. [...] A kormány eddig még nem állapodhatott meg a behozandó új adókban. A progresszív vagyonadóra gondolt.”³¹ A Lowetinszky-napló 1917. szeptember 11-ei szövegében a Kornilov és Kerenszkij közötti konfliktus kapcsán ez az értékelés olvasható: „Ez a jó nekünk, a farkasok kezdik egymást felfalni.”³² E kijelentés összhangban van a *Pesti Hírlap* 1917. szeptember 11-ei száma *Kornilov* című vezércikkének következő megállapításával: „akárhogyan lesz: az orosz anarchiát szent önzésünk kárörömmel nézheti”.³³

Az egyes oroszországi események fontosságát a naplóíró számára mutatja a tárgyalásuknál az, hogy hol kaptak helyet az aznapi bejegyzések között: így például 1917. március 13-nál, 16-nál, 17-nél, 18-nál és november 9-nél az elsőők voltak, ami nagy jelentőségüket juttatja kifejezésre. Egy történelmi mozzanat különösen kiemelkedőnek ítélt voltát pedig az jelzi, ha nemcsak az első helyen van az aznapi bejegyzések között, de a vele foglalkozó részt a naplóíró alá is húzta: ez figyelhető meg például 1917. március 16-nál.

Figyelemre méltó, hogy az aktuális történéseket leíró, értékelő Lowetinszky gyakran mennyire óvatosan fogalmazott információinak, megállapításainak megbízhatóságával, érvényességével kapcsolatban. Így például 1917. március 18-nál is rögzítette, hogy az aznapi hírek ellentmondanak egymásnak; saját véleményeinél pedig 1917. március 16-nál az „azt hiszem”, a „Feltételezem”; november 9-nél az „úgy látszik”, az „azt hiszem”; 1918. február 5-nél a „ki tud az elmébe belátni?” és az „azt hiszem” megfogalmazásokat alkal-

²⁸ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. március 14. sz. n.

²⁹ Uo. 1917. június 26. sz. n.

³⁰ A jövedelmek és vagyonok megadóztatása Oroszországban. *Pesti Hírlap* 1917. június 26. 10.

³¹ Apponyi nagy beszéde a demokratikus választójog mellett. *Pesti Hírlap* 1917. június 26. 5.

³² FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. szeptember 11. sz. n.

³³ Kornilov. *Pesti Hírlap* 1917. szeptember 11. 1.

mazta. Ezen eljárásai jól mutatják a naplóíró lelkiismeretességét, amelyet az idézett 1917. április 18-ai és 1918. eleji feljegyzéseiben említett.

E külföldi események leírásainál a hivatalnok folyamatosan szem előtt tartotta a magyarság, ezzel összefüggésben az Osztrák–Magyar Monarchia érdekeit, illetve általában a hazai vonatkozásokat: jól szemléltetik ezt 1917. március 13-ai, 16-ai, 17-ei, június 26-ai, szeptember 11-ei, november 9-ei és 1918. február 5-ei bejegyzései.

Ugyanakkor a napló szövegében számos olyan szerzői eszköz figyelhető meg, amelyek alkalmazásával segíthettek Lowetinszkynek eligazodni az oroszországi forradalmak történéseiben. Ilyenek voltak történelmi ismeretei, amelyekkel az 1917–1918-as események megértéséhez párhuzamokat alkothatott. A párhuzam múltbeli eleme származhatott az orosz történelemből, amint ezt az 1917. március 13-ai naplóbejegyzésben az 1905-ös forradalom említése szemlélteti, de egy másik forradalomból: az 1789-es francia forradalomból is, ezt mutatja 1918. január 23-ai megállapítása: „A »Reuter« ügynökség I/19-iki pétervári jelentése szerint ott megalakult a konvent (hm, egészen a francia forradalom mintájára megy a dolog [...]).”³⁴ Ám általában a forradalmak története is segíthette a naplóírókat az aktuális eseményekben való tájékozódásban, amint ez az 1917. április 28-ai feljegyzésből kiderül: „Az orosz forradalom – mint minden [!] eddigi – is megszülte a maga széthúzását, látszik, hogy nincsen szervező és vezető talentumú ember közöttük, vagy még nem alakultak úgy ki a viszonyok, hogy kezébe ragadja a gyeplőt.”³⁵ Azonban nemcsak a korábbi forradalmak szolgálhattak párhuzamokat Lowetinszkynek, hanem az emberiség történelmének más részletei is, mint például a birodalmak felbomlása: ezt jelzi 1917. április 29-ei naplóbejegyzése.

Míg a múltbeli események párhuzamokkal segítették a hivatalnokot a jelenben való eligazodásban, az aktuális történések lehetséges párhuzamokat kínáltak számára a jövőből.³⁶ Ezt szemlélteti 1917. március 13-ai felvetése arról, hogy a pétervári zavargásokhoz hasonló megmozdulásokra Magyarországon is sor kerül majd, vagy 1917. június 26-ai jóslása, mely szerint az oroszországihoz hasonló adóztatás lesz Magyarországon is.

A történelem mozgatóerőiről kialakult nézetei ugyancsak segíthették Lowetinszkyt saját kora eseményeiben történő tájékozódásánál. Vallásos emberként Istent említette ilyen hatalomként 1917. március 16-ai naplóbejegyzésében.³⁷ E mellett a változásokat létrehozhatta szerinte „az élet processzusa”, amint ez kiderül 1917. április 29-ei gondolatmenetéből, sőt, ahogyan 1917. június 10-ei szövege mutatja, még „a sors nemeze” is, amely által egyfajta történelmi igazság is érvényesül: „Singarjev és Plehanov jajgatnak, hogy az élelmezési bajok miatt a birodalmat immár a tökéletes széthullás veszedelme fenyegeti, hja, nagyobb világbirodalmak is széthullottak már, ez a természet rendje és ez a sors nemeze a sok nép-

³⁴ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918. január 23. sz. n. Lásd még FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. március 25. sz. n.

³⁵ Uo. 1917. április 28. sz. n.

³⁶ Vö. Reinhart Koselleck: 'Tapasztalati tér' és 'várakozási horizont' – két történelmi kategória. In: uő: *Elmúlt jövő. A történelmi idők szemantikája*. Bp., 2003. (Circus Maximus) 401–430.

³⁷ Lásd a 13. sz. jegyzetet és a hozzá kapcsolódó főszövegrészt! Lásd még FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. október 23. sz. n.; december 25. sz. n. Vö. még FSzEK BpGy B 0910/209. 1916–17. [1917.] december 24. sz. n.

gyötrésért. Ott vannak a lengyelek, örmények, ukrainaiak, perzsák, georgiaiak, a Kaukázus, ki nyomta el őket? Nem is volna jó, ha nem lenne megtorlás.”³⁸

Továbbá, a világ különféle jelenségeiről megalkotott, olykor közhelyszerű megállapítások,³⁹ ezekkel rokon jellegű ábrázolások is segíthették a naplóíró tájékozódásnál az oroszországi forradalmakban. Ilyen például a *cherchez la femme* [keresd a nőt] az 1917. április 4-ei bejegyzésben: „Buchanan angol nagykövet a cártól a cárné száműzetését követeltette, mire a cár a visszahívását követelte, erre azután mozgatta meg Buchanan a forradalmi apparátust, hiába, mindenütt csak *cherchez la femme*.”⁴⁰ A naplóíró nemegyszer említette az akció reakciót szül elvet feljegyzéseiben,⁴¹ így például az 1917. július 27-eiekben, akárcsak a *hodie mihi, cras tibi*,⁴² ezt az 1917. november 9-ei dátumnál is, 1918. szeptember 22-ei szövegében pedig az *es kommt selten was besseres nach* olvasható. Az oroszokat, Oroszországot szimbolizáló medve figuráját⁴³ is felhasználta a hivatalnok a korabeli események ábrázolásához. Így 1917. április 15-ei bejegyzésében az áll, hogy „Adjuk már a maszlagot az úgy látszik odújában békésen megférti akaró muszka mackónak, válaszoltunk az orosz kormány kiáltványára, hangoztatva, hogy az ő céljuk fedi a miénket, hogy mi is tisztességes békére törekszünk, Ausztria császára és Magyarország apostoli királya a vele szövetséges uralkodókkal egyetértésben azt az óhajt táplálja, hogy a jövőben megelégedett orosz néppel békében és barátságban éljen. Na meglássuk, beveszi-e a mackó a nádmezes lepényt.”⁴⁴ Az Orosz Birodalmat értékelték ekkoriban „agyaglábú kolosszus”-ként vagy „roskatag kolosszus”-ként.⁴⁵ E megjelölések pedig szintén nyújthattak támpontokat Lowetinszkynek véleményei megfogalmazásainál, amit jól mutat, hogy variánsaik bekerültek a naplóba, így például az 1917. április 29-ei szövegbe. Az állam emberi testként megjelenítését – amelynek az első világháború időszakára már sok évszázados hagyományai voltak – szintén alkalmazta a naplóíró állásfoglalásainak kialakításánál egy-egy aktuális történelmi mozzanattal kapcsolatban. Így például 1918. május 28-ai feljegyzéseiben olvasható, hogy „Lenin a polgári osztály teljes megsemmisítését hirdeti, fej nélküli az az állam, amelyben nincsen polgárság, illetve gerinc nélküli is, mert hajh, a paraszt megvehető, az arisztokrácia és a klérus hatalmi tobzódásba ejthető, de a polgárság, azt

³⁸ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. június 10. sz. n. Amit Lowetinszky a nemezisről itt írt, rokonságot mutat annak azzal a meghatározásával, amelyiket a Révai lexikon szócikke ókori görög szerzők felfogásaként ismertet: „Ők ugyanis kialakították a N[emezis]nek mint az *erkölcsi élet egyensúlyát fenntartó sorsnak* a fogalmát, vagyis a N[emezis]ben látták azt a sorshatalmat, mely lesújt az emberre, mihelyt ez a maga elvakultságában [...] túllépi rendeltetése korlátait.” Lásd Nemesis. In: *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*. I–XXI. Bp., 1916. XIV. [Mons–Ottó] 321. Lásd még FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. szeptember 15. sz. n.

³⁹ Vö. Reinhart Koselleck: Az ismeretlen jövő és a prognózis művészete. *Helikon* 55 (2009) 528.

⁴⁰ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. április 4. sz. n. Vö. ehhez: *Így látták*, 13–14.

⁴¹ Lásd pl. FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. augusztus 27. sz. n., október 20. sz. n.

⁴² Lásd pl. FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. június 10. sz. n.

⁴³ Lásd erről pl. Kunt: Az ellenség, 237–239., valamint Tamás Ágnes tanulmánya jelen számban.

⁴⁴ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. április 15. sz. n.

⁴⁵ Lásd ezekről pl. Bebesi György: A Romanovok végjátéka. Az Orosz Birodalom válsága és bukása. In: *Az orosz birodalom születési. Magyar kutatók tanulmányai az orosz történelemről*. Szerk. Frank Tibor. Bp., 2016. (Magyar kutatók az egyetemes történelemről 4) 234.

nem lehet környékezni [így], ha csak nem romlott, a paraszt vagy arisztokrata ritkán csínál eszményekért, illetve soha, forradalmat, a polgárság igen”.⁴⁶

Előfordulhatott, hogy egy jelentős szerző valamelyik alkotását, gondolatát használta fel a hivatalnok a történelmi események ábrázolásához naplójában. Így például 1917. március 18-ai bejegyzésében akként fogalmazott, hogy „úgy nézem, a forradalmat felidéző angolok úgy jártak, mint Schiller »Zauberlehrlingje« [bűvészinasa], felidéztek a szellemeket, de nem bírják azokba a korlátokba szorítani, amelyekbe akarták”.⁴⁷ A költeményben leírtakat Lowetinszky csakugyan hozzá tudta illeszteni ahhoz a képhez, amelyet az aktuális helyzetről kialakított – akkor is, ha helytelenül nevezte meg a mű szerzőjét – Schillert Goethe helyett.

A naplóíró tehát több forrásból, különféle szerzői eszközök alkalmazásával igyekezett tájékozódni az 1917–1918-as oroszországi forradalmi eseményekben, majd megörökíteni azokat bejegyzés-sorozatában: mindezen, részben idegen eredetű összetevők pedig végül egy saját történelemábrázolássá álltak össze leírásában. A folyamatosan keletkező szövegben megfigyelhetők ismétlődő elemek, így például a magyarság érdekeinek következetes figyelembevétele, sőt általában „a nép”, így az orosz nép javát szerinte elősegítő történések, intézkedések pozitívan értékelése; az orosz birodalom széthullási folyamatának nyomon követése; a külföldi politikai erők szerepének említése az oroszországi változásokban – ugyanakkor egyfajta bizalmatlanság, gyanakvás a politikacsinálók tetteivel kapcsolatban. Jelzik ezt 1917. március 16-ai, 1918. február 5-ei naplórészletei, és még ezeknél is jobban mutatja az 1917. március 22-ei szöveg: „Jegyzem, jegyzem ezeket az eseményeket, de tudja Isten, az az érzésem, hogy itt valami óriási misztifikáció történik, akár a mi, akár az antant kormányai részéről, nem bírok belenyugodni.”⁴⁸ Ám a hatalmas naplóanyag nemcsak annak megismerését segítheti elő, hogy egy, a politikai és a tudományos elit körein kívül álló, a saját kora történelme iránt rendkívüli módon érdeklődő személy miként látta, illetve láttatta az 1917–1918-as oroszországi forradalmi folyamatot (ami, megítélésem szerint, önmagában is érdekes), hanem ezen túlmutatóan, általánosabb érvennyel, figyelemre méltó példákkal szolgál azzal kapcsolatban: egy ilyen ember miként igyekszik információkat szerezni az aktuális eseményekről, valamint megérteni, és megörökíteni azokat. Így tehát – idézve Lowetinszkyt – „az utódok okulhatnak” belőle.⁴⁹

⁴⁶ FSzEK BpGy B 0910/209. 1918. május 28. sz. n. Lásd még uo. 1918. február 2. sz. n.

⁴⁷ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. március 18. sz. n. Lásd még FSzEK BpGy B 0910/209. 1918. január 23. sz. n.

⁴⁸ FSzEK BpGy B 0910/209. 1917. március 22. sz. n. Lásd még a 4–5. sz. jegyzeteket és a hozzájuk kapcsolódó főszövegrészeket!

⁴⁹ Lásd a 6. sz. jegyzetet és a hozzá kapcsolódó főszövegrészt!

CONTENTS

STUDY

László Szabolcs Gulyás *Lex and Consuetudo: the Rules Regulating the Movement of Peasant Tenants in Medieval Hungary* 373

THE REVOLUTIONS OF 1917 AND HUNGARY

Boldizsár Vörös *Foreword* 397

Ferenc Pollmann *There comes the Russian! There goes the Russian? The Impact of the Russian Revolutions on the Warfare of the Austro-Hungarian Monarchy on the Eastern Front in 1917* 399

Vince Paál *Information about the Russian Revolutions – through the Hungarian Censorship. Control of the Press in Hungary during World War I* 407

Tibor Hajdu *The Leaders of the Hungarian Parliamentary Parties about the Russian Revolution of February 1917* 417

Tibor Klestenitz *The Assessment of the Russian Revolutions in the Public Opinion of the Hungarian Churches* 423

Péter Csunderlik *“Now Let Us Speak in Russian as Well, Let Us Act in Russian!” The Impact of the 1917 Russian Revolutions on the Galilei Circle* 433

Eszter Balázs *“An Almost Miraculous Crisis”. The Reception of the February Russian Revolution in Hungary in 1917* 443

Barna Ábrahám *The Slovaks and the Russian Revolutions* 459

Eszter Kaba *“The Winter of 1917–1918 in Russia Will Be the Toughest Period for Our Prisoners of War.” Prisoners of War and the Russian Revolution* 469

Ágnes Tamás *The Russian Events of 1917 in the Mirror of Caricatures* 479

Boldizsár Vörös *A County Official on the Russian Revolutions of 1917, or Tools for Self-Orientation in World History* 499

E számunk szerzői

Ábrahám Barna, tudományos munkatárs, MTA BTK TTI ● Balázs Eszter PhD, főiskolai docens, Kodolányi János Egyetem, kutató, Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum ● Csunderlik Péter PhD, tanársegéd, ELTE BTK, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék, tudományos munkatárs, Politikátörténeti Intézet ● Gulyás László Szabolcs, főiskolai docens, Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófia Intézet, Történettudományi Intézeti Tanszék ● Hajdu Tibor, ny. tudományos tanácsadó ● Kaba Eszter, főlevéltáros, Politikátörténeti Intézet ● Klestenitz Tibor, posztdoktor kutató, MTA BTK TTI ● Paál Vince, munkatárs, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatudományi Intézete ● Pollmann Ferenc PhD, kutató, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum ● Tamás Ágnes PhD, tudományos munkatárs, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Modernkori Magyar Történeti Tanszék ● Vörös Boldizsár, a történelemtudomány kandidátusa, tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI

(Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet = MTA BTK TTI)